

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 2 1982

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska länskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr Anna-Christina Meurling, Lund

Fil. kand. Allan Persson, Lund

innehåll

	Sid.
Torkel Eriksson: Nyframtagna medeltidsmålningar i Brönnestad	1
Sven G. Sjöberg: Skånelandslitteratur	20
Aktuellt om antikvariskt:	
Dag Widholm: Skepparmuseum i Viken	30

Nyframtagna medeltidsmålningar i Brönnestad

Av Torkel Eriksson

Helsingborgs Museum, S. Storgatan 31, 252 23 Helsingborg

1980-81 framtog en svit märkliga medeltidsmålningar i valven till Brönnestad kyrka strax söder om Hässleholm. De presenteras och kommenteras i nedanstående artikel.

Det är i dag alltmer sällan som det påträffas tidigare okända kalkmålningar i en nordisk medeltidskyrka. Den stora framtagningssvågen är över, och nu för tiden inriktas konservatorsinsatserna i första hand på att se över vad som förut tagits fram.

För en konsthistoriker är det därför alltid en stor händelse när det trots allt inträffar att en svit medeltida kyrkmålningar som länge varit överkalkade åter blir synliga. Så mycket större blir denna händelse om det visar sig att de framtagna målningarna är utförda redan före 1400-talets mitt, efter vilken tid det kyrkliga muralmåleriet snart blev allmängods i Nordens sockenkyrkor. Och visar det sig sedan att målningarna inte bara är ovanligt tidiga utan dessutom av en ovanligt hög konstnärlig kvalitet, ja då har man rätt att tala om en konsthistorisk sensation.

Detta är vad som nyligen har hänt i Brönnestads kyrka. De där framtagna målningarna är emellertid märkliga ur ännu en aspekt, den ikonografiska. Flera av framställningarna är nämligen mycket ovanliga, ja två av dem t.o.m. så ovanliga att de är unika i nordisk medeltidskonst. Vidare är några av de mera gängse förekommande framställningarna antingen utformade på ett ganska ovanligt sätt eller försedda med ovanliga detaljer som gör att de skiljer sig från genomsnittet. Det är

därför naturligt att målningarna i Brönnestad redan har tilldragit sig ett stort intresse bland de i Norden numera så talrika konsthistoriker som har specialiserat sig på att utforska den äldre bildkonstens rent motiviska egenskaper.

Innan vi övergår till att studera målningarna bör det först sägas några ord om den kyrka som de befinner sig i och om hur det kommer sig att de nu åter är synliga.

I likhet med många andra skånska medeltidskyrkor uppfördes Brönnestad kyrka på 1100-talet med långhus, kor och absid (fig. 1 a). Den nuvarande kyrkan är betydligt större och uppvisar en omfattande tillväxt i samtliga väderstreck (fig. 1 b), men kvar finns fortfarande den romanska kyrkans långhus och kor.¹ Dessa båda byggnadsdelar försågs under 1400-talet med gotiska ribbvalv av tegel, två i långhuset och ett i koret. Det är i dessa tre valv med dess sammanlagt tolv valvkappor som de tidigare okända kalkmålningarna har tagits fram.

När målningarna först kalkades över är inte bekant, men troligen skedde det inte som en omedelbar följd av reformationen utan först under 1700-talet. Hur därmed än förhåller sig är det givet att när övermålningen väl hade skett blev det sedan nödvändigt att gå efter annan vitmålning i valven på nytt.

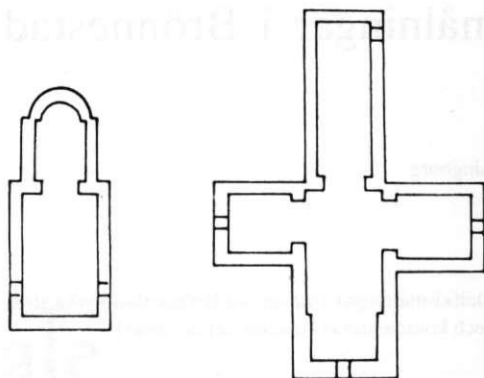

Fig. 1 a-b. Brönnestad kyrkan på 1100-talet resp. 1900-talet. Förlängningen av koret genomfördes 1734-35.

Efterhand som åren gick glömdes det bort att valven i Brönnestad varit försedda med målningar, och först 1935 blev man på nytt klar över att sådana dolde sig bakom kalken. Det året genomgick kyrkan en omfattande restaurering, och i samband därmed uppdrogs åt konservator Hans Erlandsson i Lund att undersöka om den ägde ännu bevarade kalkmålningar. Hans Erlandsson kunde konstatera att korvalvet var försett med väl bevarade sådana, och i sin rapport därom förmodade han att även långhusvalven varit bemålade.²

Av flera skäl – främst ekonomiska sådana – dröjde det ända till 1979 innan det beslöts att målningarna skulle tas fram, och då var det naturligt att låta uppdraget gå till konservator Våga Lindell-Andersson i Kristianstad. Därigenom var det väl sörjt för att målningarna skulle komma att tas fram med största tänkbara omsorg och pietet, och i maj 1980 kom arbetena igång (fig. 2).

Framtagandet och konserverandet av en svit medeltida kalkmålningar är en komplicerad och tidsödande procedur, och i det här fallet kom den att ta nästan ett år i anspråk. Stegställningarna togs

Fig. 2. Konservator Våga Lindell-Andersson i arbete med framtagning och konservering av målningarna.

bort i början av mars 1981, och den 12 april stod kyrkan färdig att återinvigas. Den anblick som den då företedde var förvisso mycket olik den som mött kyrkobesökaren under den långa tid som medeltidsmålningarna varit överkalkade!

Vad man nu ser i kyrkans valv är en för den nordiska senmedeltiden karakteristisk bildvärld med framställningar av dels bibel- och legendmotiv, dels helgon. Därutöver finner man i samtliga valvkappor en övervägande lineär rankornamentik, som smidigt och välkomponerat omsluter figurframställningarna.

Som brukligt är uppvisar också valvribborna och de till dessa anslutande valvbågarna en för ändamålet väl anpassad ornamentik. Valvribborna är av ett enkelt och i skånskt 1400-tal ganska vanligt slag, fyrkantnsformade i koret och trapetsformade i långhuset, och de former som de är bemålade med kan sägas bilda ett schackrutemönster i brunt och vitt.

MOTIVFÖRTECKNING

Koret

1. Jungfru Maria
2. S:ta Katarina av Alexandria
3. S:ta Dorothea av Caesarea
4. S:ta Birgitta av Vadstena
5. S:ta Ingrid av Skänninge (?)
6. S:t Laurentius
7. S:t Olof

Långhuset

- A. Jungfru Marias bebådelse
- B. Marias och Elisabets möte (*Visitatio*)
- C. Jesu födelse
- D. Kungarnas tillbedjan
- a1-a2. Jesu frambärande i templet
- b1. Den heliga familjen
- b2. Barnamorden i Betlehem
- c1. Flykten till Egypten
- c2-d1. Skördeundret
- d2. Badvattenmiraklet

- e1. Nattvarden
- f1. Judas mottagande penningar
- f2. Förstörd
- g1. Förstörd
- g2. Kristus misshandlas i översteprästens palats och förnekas av Petrus
- h1. Kristus förhörs av Hannas
- h2. Kristus förhörs av Kaifas
- e2. Kristus förhörs av Pontius Pilatus
- H. Kristi gisslan
- E. Törnekröningen
- F. Korsbärandet
- G. Gravläggningen

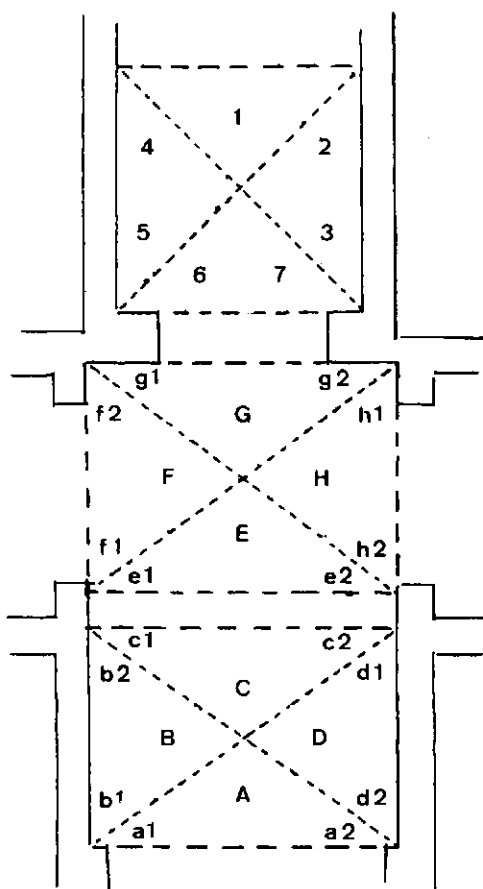

Fig. 3. Målningsprogrammet i schematisk framställning.

Om man bortser från en stor murskada i långhusets nordöstra hörn är målningarna förhållandevis väl bevarade, men som alltid i fråga om gotiskt och senmedeltida muralmåleri har färgerna förändrats och i vissa fall t.o.m. helt bleknat bort. Mycket av det som i dag är brunt skall vi i stället tänka oss rött, och där vi i dag endast ser en påfallande vacker linjekonst skall vi också tänka oss färg mellan konturerna. Men på flera ställen är färgen förunderligt väl bibehållen, och där så är fallet kan man konstatera att mästaren bakom målningarna inte bara varit en säker tecknare utan också en raffinerad kolorist.

Målningsprogrammet

Vad målningarna föreställer och var i de tre valven som de olika framställningarna är placerade framgår av fig. 3. Som synes är bilderna i koret av ett annat slag än bilderna i långhuset. I koret finner man sju st. »Einzelfiguren», dvs. isolerade framställningar av lika många gestalter. En av dem är jungfru Maria med barnet, och de övriga utgörs av fyra kvinnliga och två manliga helgon.

Målningarna i långhuset är däremot mångfiguriga och berättande, vilket innebär att de har någon sorts handling eller

Fig. 4. Två valvkappor i det västra långhusvalvet. Överst t.v. Kungarnas tillbedjan, t.h. ängeln Gabriel i framställningen av Marie Bebådelse. Därunder småfiguriga scener samt nederst groteska ansikten.

händelse till motiv. De består dels av åtta kompositioner i stort format, dels av ett flertal framställningar i betydligt mindre skala (fig. 4). De senare är placerade nedanför de förra, närmare bestämt i valvkappornas spetsflikiga svicklar. Men nedst i tio av dessa finns det ytterligare en tredje grupp av framställningar, nämligen i var och en av dem en groteskt grimaserande fysionomi i en face eller profil. Dessa skräckinjagande ansikten skall inte bara ses som en utfyllnad av sådana utrymmen som »blev över» när de berättande målningarna hade utförts, utan de har säkert också till uppgift att om och om igen påminna kyrkbesökaren om att världen är full av ondska.

Kormålningarna

Framställningen av jungfru Maria befinner sig i korets östra valvkappa, dvs. rakt över den plats där kyrkans huvudaltare befann sig innan det på 1700-talet flyttades mot öster i samband med att koret då förlängdes åt detta håll (fig. 5). Jungfru Maria är framställd med hustrudok och utan krona på huvudet, vilket gör henne mycket mera »jordisk» än romanikens och gotikens krönte madonnor.

Det är alltså inte egentligen någon himladrottning utan en synbarligen ganska vanlig kvinna som tagit plats i denna valvkappa, och betecknande nog är jungfru Maria inte framställd i en tröstol utan sittande direkt på marken. Där ger hon Jesusbarnet bröstet, vilket gör att vi här måste använda begreppet *Maria lactans* för att med en adekvat term kunna ange vad det är fråga om för sorts Mariabild. Och samtidigt som jungfru Maria blottar sitt bröst håller hon fram en stängel med en tyvärr delvis utplånad frukt. Den symboliserar förmodligen passionen, och det

Fig. 5. Jungfru Maria i korets östra valvkappa. Märk de musicerande gestalterna i valvkappans svicklar.

är troligen därför som Jesusbarnet så begärligt griper efter den.

I svicklarna nedanför Mariabilden befinner sig två musicerande gestalter, av vilka den högra är försedd med vingar. Båda trakterar var sitt medeltida stränginstrument, ängeln en luta och gestalten till vänster en fiddla (fig. 6).

De sex helgon som tidigare nämnts är framställda stående och placerade parvis i

Fig. 6. Detalj av fig. 5.

Fig. 7. Kvinnohelgonen i korets norra valvkappa.

korets tre övriga valvkappor. I söder ser man de fornkristna jungfrumartyrerna *S:ta Katarina av Alexandria* och *S:ta Dorothea av Caesarea*. Eftersom de var jungfrur är de framställda med obeslöjat hår, och på detta bär de det jungfruliga martyrskapets krona. I händerna håller de sedan sina mera individuella attribut, ett svärd och ett stegelhjul för *S:ta Katarina* samt en blomstängel och en blomsterkorg för *S:ta Dorothea*.

De övriga kvinnliga helgonen är placerade i den norra valvkappan. De skiljer sig på ett avgörande sätt från de två jungfruhelgonen genom att de bär dok, men som så ofta i medeltida konst är det svårt att avgöra om detta föreställer ett hustrudok eller ett nunnedok (fig. 7–8).

Lättast att identifiera är helgonet till höger. Utöver doket har hon en fjäderpenna och ett bläckhorn till attribut, och därigenom står det klart att hennes helgonvärldighet till stor del är en följd av hennes författarskap. Det helgon man då i första hand kommer att tänka på är naturligtvis

den heliga Birgitta, vars Uppenbarelsen ju tillmättes stor betydelse i de diskussioner som föregick hennes kanonisering 1391.

Här kan man visserligen invända att de flesta andra framställningar av den heliga Birgitta – t.ex. de berömda skulpturbilderna i Vadstena klosterkyrka – visar helgonet sittande i stället för stående. Det faktum att alla de övriga helgonen i Brönstad är framställda i stående ställning måste emellertid anses ha varit ett fullgott skäl för den okände målaren att här frångå den ikonografiska huvudregeln att den heliga Birgitta skulle framställas sittande när hon mottog och nedtecknade sina himmelska uppenbarelsen.

Det andra helgonet håller i vänster hand en tornförsedd kyrkobyggnadsmodell, och med höger hand pekar hon mot densamma. Framställningssättet betyder att helgonet under sin livstid nedlagt omsorger om det kristna kyrkobyggandet. Sådana kvinnor fanns det gott om under medeltiden, men alla blev inte helgon. Och av dem som blev helgon står valet i

detta fall mellan *S:ta Elisabeth av Thüringen* († 1221) och det svenska helgonet *S:ta Ingrid av Skänninge* († 1282). Den sistnämnda blev visserligen inte helgonförklarad förrän 1497, men det råder ingen tvekan om att hon betraktades som helgon i både Sverige och Danmark redan vid den tid då målningarna i Brönnestad kom till.³ Hon var släkt med den heliga Birgitta, och detta faktum gör det kanske något lite sannolikare att helgongestalten med kyrkobyggnadsmodellen föreställer henne än att den skulle föreställa *S:ta Elisabeth av Thüringen*.

Så återstår den västra valvkappan, vars helgon är manliga. Till vänster står ett krönt helgon, lätt att identifiera som *Olof den helige*, Norges »evige konge» och Nordens utan jämförelse populäraste helgon. Den kortskaftade yxa som han allt sedan 1100-talet brukar hålla i ena handen blev under 1400-talet ofta utbytt mot en hillebard, och det är med en sådan han är framställd i Brönnestad.

Helgonet till höger är ifört tunika och dalmatika, och i händerna håller han en bok och ett halster. Därigenom står det klart att gestalten föreställer *S:t Laurentius*, den fornkristna diakon som brändes till döds på kejsar Valerianus tid. I Skåne är *S:t Laurentius* främst känd som titelhelgon för Lunds domkyrka, där en bronsstod från 1300-talet pekar fram mot målningen i Brönnestad.

Långhusmålningarna

Ovan har nämnts att långhusmålningarna är av i princip tre olika slag. Ser man endast till de berättande framställningarna finns det emellertid inte någon avgörande skillnad mellan de åtta målningar som är utförda i stort format och de betydligt mindre scener som är placerade i valvkappornas svicklar.

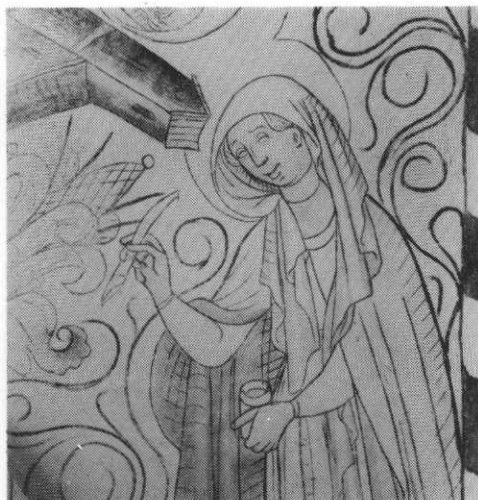

Fig. 8. Detalj av fig. 7, sannolikt föreställande den heliga Birgitta.

Tillsammans skildrar dessa målningar valda delar av bibelns och legendernas berättelse om Jesu liv. I det västra valvet berättas barndomshistorien, och i öster är motiven hämtade ur passionshistorien.

Bildberättelsen inleds längst i väster med en sällsynt vacker framställning av *jungfru Marias bebådelse*. I överensstämmelse med den ikonografiska tradition som var förhärskande i Västeuropa under större delen av medeltiden är jungfru Maria framställd läsande i en andaktsbok när ängeln Gabriel kommer in i det rum där hon befinner sig. Ängeln håller i sin ena hand ett elegant ondulerat språkband, men av den text som där säkert stått att läsa (*Ave Maria, gracia plena, domine tecum osv.*) återstår nu tyvärr inte så mycket som en bokstav. Mitt i bilden står en hög vas med en ännu högre liljestängel, och till skillnad från den rankornamentik som utfyller bildytans övriga vita partier har liljan en symbolisk uppgift. Den symboliserar jungfru Marias renhet och utgör alltså i bokstavlig mening en madonnalilja.

Nästa figurscen i stort format föreställer

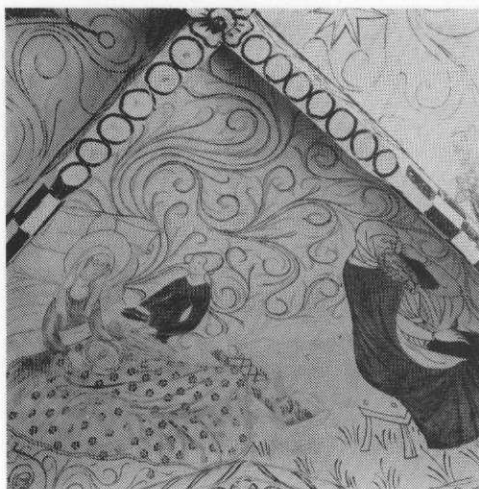

Fig. 9. Jesu födelse.

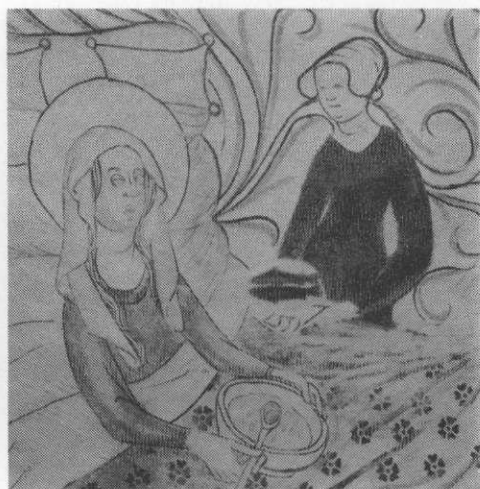

Fig. 10. Detalj av fig. 9 med jungfru Maria ätande »barselgröt».

Visitatio, alltså jungfru Marias möte med Elisabeth, Johannes Döparens moder. Handlingen skall tänkas förlagd till Saka-riar hus, dit jungfru Maria begav sig efter sitt möte med Gabriel. Bakom jungfru Maria har det också funnits en till stora delar nu bortbleknad person, en tjänarinna med en vattenflaska hängande i en stav på axeln.

I den östra och södra valvkappan skildrades *Jesu födelse* resp. *Kungarnas tillbedjan*. I framställningen av Födelsen är krubban med Jesubarnet placerad i bildens mitt; till vänster därom ligger jungfru Maria på en bädd med hög huvudgärd, och till höger vänder Josef ryggen åt vad som sker (fig. 9). Jungfru Maria är märkligt nog framställd som ätande »barselgröt» med sked ur en skål, och bakom hennes bädd frambär en tjänarinna två fiskar på ett fat (fig. 10). Hon för också in ett stort mått av vardaglighet i bildscenen, men man kan inte bortse från möjligheten att fiskarna har en eukaristisk innebörd. Vidare kan det sägas att denna bifigur i rent ikonografiskt avseende utgör en sällsynt anförvant till de två kvinnor som en-

ligt apokryf bibeltradition blev de första som fick se det nyfödda Jesubarnet och som i bysantiska framställningar av Födelsen brukar vara i färd med att bada detta.

En ovanlig bifigur finns det också i framställningen av Kungarnas tillbedjan (fig. 4). Här är det fråga om en page till den ene av de tre vise männen, närmare bestämt den av dem som brukar kallas för Melchior. Till höger om denne knäböjer den äldre Kasper för jungfru Maria med Jesubarnet, och till vänster står den ungdomlige Baltasar.

Bildberättelsen fortsätter sedan med de mindre scenerna i det västra långhusvalvets svicklar. Först ser man *Jesu frambärande i templet*, vilken framställning är fördelad mellan de två svicklarna längst i väster (fig. 4 o. 11).

Därefter följer en ovanlig och alldeles betagande scen (fig. 11). Den visar hur Jesubarnet lär sig gå med hjälp av en trehjulig gångstol, detta i närvaro av både Josef och jungfru Maria, av vilka den sistnämnda sitter och syr på en kjortel i barnstorlek.

Efter denna hyllning till familjelivets

lycka ser man en visserligen summarisk men därför icke mindre verkningsfull framställning av *Barnamorden i Betlehem*. Den följande bilden visar *Flykten till Egypten*, och i anslutning därtill åskådliggör de avslutande scenerna i det västra långhusvalvet två sällsamma mirakler som enligt legenderna och den apokryfa bibeltraditionen inträffade medan den heliga familjen var på väg till Egypten.

Det första miraklet brukar kallas för *Skördeundret* (fig. 12). Om detta berättades under medeltiden att strax efter det att Josef och jungfru Maria hade påbörjat sin flykt kom de att passera en åker, där en bonde och hans hustru just höll på att så. Den heliga familjen hade inte väl passerat åkern förrän säden växte upp och mognade. Bonden och hans hustru kunde alltså genast sätta igång med skörden, och medan de höll på med den kom Herodes soldater och frågade efter de flyende. Svaret blev då att ingen hade passerat åkern sedan den senast såddes, varpå soldaterna fann för gott att återvända.

Den andra mirakelscenen är så ovanlig att den inte har någon vedertagen ikonografisk benämning, men med tanke på dess innehåll skulle den kunna kallas för *Badvattenmiraklet* (fig. 13). Den visar tre kvinnor grupperade kring ett tråg, i vilket ett barn håller på att badas. Kvinnan till höger är jungfru Maria, och i sitt knä håller hon Jesusbarnet, som är insvept i ett badlakan.

Scenen föreställer alltså något som inträffade vid något tillfälle när Jesusbarnet hade badats. Det är naturligt att den medeltida människan tänkte sig att ett vatten som Jesusbarnet hade badat i ägde undergörande egenskaper, och i den apokryfa skrift som brukar benämnas *det arabiska barndomsevangeliets* finns det inte mindre än fyra berättelser om hur sjuka eller miss-

Fig. 11. Två svicklar i det västra långhusvalvet. T.v. syns en del av framställningen Jesu frambärande i templet, och t.h. syr jungfru Maria en kjortel åt Jesusbarnet; denna målning visar också hur Jesus lärde sig gå.

bildade barn blev botade genom att komma i kontakt med Jesu badvatten.⁴

Det är i första hand detta evangelium som man bör hänvända sig till om man vill ta reda på vad målningen i Brönnestad egentligen föreställer. Av dess fyra badvattenmirakler handlar två om botandet av spetälska barn,⁵ och de berättas på ett sådant sätt att det bör vara någon av dem – eller någon därmed besläktad legend – som utgör målningens ämne.

Med denna framställning upphör skildringen av Jesu barndomshistoria, och när bildberättelsen sedan fortsätter är det i stället passionen som utgör målningarnas ämne.

I det östra långhusvalvet är det inte de storformatiga målningarna som inleder bildberättelsen, utan passionshistorien

Fig. 12. Skördeundret.

börjar med de betydligt mindre målningarna i valvkappornas svicklar. Först ser man en summarisk framställning av *Nattvarden*, där Judas som alltid i medeltida konst har fått en så framträdande plats att man inte kan ta miste på hans identitet.

Det kan man inte heller i nästa scen, där Judas mottager silverpengar av en överstepräst och samlar dem i en rymlig börs.

En valvskada som för länge sedan inträffat i långhusets nordöstra hörn har ty-

Fig. 13. Badvattenmiraklet.

värr orsakat att målningarna i dessa två svicklar gått förlorade, men man tar nog inte miste om man antar att de föreställt Judaskysen och Kristi fängslande.

I det sydöstra hörnet följer så en framställning av de synoptiska evangeliernas berättelse om hur Kristus misshandlades i översteprästernas palats så snart han hade gripits i Getsemane och hur han samtidigt därmed förnekades av Petrus (fig. 14). Huvudhandlingen är förlagd till en perspektiviskt tecknad byggnad med en kolonn i mitten, vid vilken Kristus står fängslad med förbundna ögon. Därigenom är det i första hand Lukasevangeliets skildring av denna händelse som bilden stämmer överens med: – Männen som bevakade Jesus slog honom och gjorde narr av honom. De band för ögonen på honom och sade: »Visa nu att du är profet. Vem var det som slog dig?» Och de öste glåpord över honom (Lukas 22: 63–65). – I bågöppningen till höger vänder sig en tjänste-

Fig. 14. Kristus misshandlas i översteprästens palats och förnekas av Petrus.

flicka till Petrus, av vilken bara huvudet är synligt.

Därefter följer en serie av tre småformatiga scener, som var för sig visar hur Kristus förhörs av Hannas, Kaifas och Pontius Pilatus. Den första av dem går det dock inte längre att se, ty den döljs av predikstolens baldakin (fig. 15).

På ett konstnärligt mycket verkningsfullt sätt går berättelsen nu upp i format. Den första av de fyra huvudframställningarna i långhusets östra valv föreställer *Kristi gisslan*. Kompositionen är ganska snarlik den som är avbildad i fig. 14, men framställningssättet är mycket mera dramatiskt. Här är bödlarna försedda med pinoredskap, som de hanterar med sådan kraft att man nästan tycker sig hör hur det viner i luften. Till detta intryck bidrar i hög grad rankornamentiken, som energiskt understryker att bödlarnas armar skall tänkas vara stadda i ständig rörelse.

Bödlarna i denna scen återkommer i nästa valvkappa. Där framställs *Törnekröningen*, och bödlarna hanterar nu två stänger som de låter mötas bakom Kristi huvud. Stängerna kan tolkas som en

Fig. 15. Kristus förhörs av Hannas. Sedan målningen togs fram har den åter blivit dold, nu av predikstolens baldakin.

dubblerad framställning av den käpp som soldaterna enligt Matteus och Markus slog Kristus i huvudet med när de hade försett honom med törnekrona.

Följande målning, som alltså är den näst sista, föreställer *Korsbärandet* (fig. 16). Till följd av den ovan omnämnda valvskadan i långhusets nordöstra hörn är ett stort parti till höger nu helt utplånat, men trots det är målningen mycket uttrycksfull. I mitten dignar Kristus under tyngden av ett stort kors, som ovanligt nog har formen av ett T. Bakom honom går de synoptiska evangeliernas Simon av Cyrene, som den medeltida bildkonsten tilldelade en biroll i denna scen i stället för den huvudroll som bibeltexterna egentligen ger honom. Enligt Markus och Lukas kom han från landet, och eftersom medeltidskonsten i allmänhet förlade bibelns handlingar till den egna samtiden har vi här rätt att se en nordisk eller i vart fall nordeuropeisk bonde från 1400-talet.⁶ Men av ännu mera omisskännlig 1400-talsmodell är den fragmentatiska soldaten till höger om Kristus. Just så brukade en välutrustad soldat se ut ett stycke in på 1400-talet,

Fig. 16. Korsbärandet.

åtminstone i sådana kretsar där man strävade efter att följa med i den rustningstekniska utvecklingen.⁷

Den avslutande målningen borde – kan man tycka – ha föreställt Korsfästelsen. Det gör den emellertid inte, utan i stället har den *Gravläggningen* till motiv (fig. 17). Även denna framställning är delvis utplånad, och här är det bildens vänsterparti som har försvunnit. Bakom Kristi grav ser man två av de tre sörjande kvin-

nor som brukar finnas i senmedeltidens framställningar av detta motiv, och till höger finns en mansfigur som antingen är Josef av Aritmatea eller Nicodemus. Den av dessa som det inte är har förmodligen varit framställd i bildens nu försvunna vänsterparti.

Gravläggningsscenen är en storslagen målning av stark psykologisk förtätning, men man kan likväl inte låta bli att undra varför det i denna valvkappa inte i stället

finns en framställning av Kristi korsfästelse. Svaret på frågan kan vara att en kalkmålning med det motivet funnits på någon av de båda väggarna – gissningsvis den norra – nedanför valvet i långhusets östra travé men att den i så fall nu inte längre existerar eftersom kyrkan senare blivit tillbyggd med korsarmar i både norr och söder. Det kan emellertid också förhålla sig så att målarverkstaden avsiktligt utelämnat Korsfästelsemotivet eftersom det ju säkerligen var framställt på annat sätt i anslutning till passionsbilderna, nämligen som skulpterat krucifix i kyrkans triumfbåge. Ett senmedeltida triumfbågskrucifix är för övrigt ännu bevarat i kyrkan (dock på annan plats än i triumfbågen), och det kan mycket väl ha utförts ungefär samtidigt som målningarna.⁸

Ikonografisk kommentar

Att de framtagna målningarna är så intressanta ur ikonografisk synpunkt som det inledningsvis hävdats beror till stor del på att bildprogrammet omfattar tre mycket ovanliga legendscener. Därtill kommer att några av de övriga framställningarna rymmer detaljer eller är så utformade att de avviker från gängse ikonografisk tradition. Vidare är det ganska ovanligt att ett senmedeltida bildprogram i långhuset till en nordisk sockenkyrka uteslutande behandlar Jesu liv och det med en sådan bildrikedom som i Brönnestad.

Vad beträffar de tre legendscenerna är de givetvis av stort intresse inte bara för ikonografiskt inriktade konsthistoriker utan också för legendforskare. De utgör nämligen sällsynta vittnesbörd om att de legender som de illustrerar har berättats i Skåne vid den tid då målningarna utfördes. Att så varit fallet är visserligen inte särskilt förvånande, men i brist på skrift-

Fig. 17. Gravläggningen.

ligt källmaterial är varje nytt bildbelägg ett välkommet bidrag till kunskapen om legendernas liv under medeltiden.

I Sverige är exempelvis legenden om Skördeundret uteslutande känd genom bildbelägg, de äldsta från 1100-talets Gotland och den mest kända från 1200-talets Småland (en av medaljongerna i trätafet till Dädesjö kyrka). I Danmark är samma legend känd genom dels en folkvisa, dels några bildbelägg från 1400-talet, alla utgörande kalkmålningar. Det äldsta av dessa har hittills varit en av de till den s.k. Vittskövlegruppen hörande målningarna i N. Strö i Skåne, och till dem sällar sig nu den något äldre målningen i Brönnestad.

Skördeundret tillhör inte den apokryfa legendtraditionen i egentlig mening utan är ett i Västeuropa relativt sent upp dykande motiv.⁹ Detsamma gäller den berättelse som i Brönnestad har legat till grund för framställningen av hur Jesusbarnet lär sig gå. Den finner man i sådana medeltida legendsamlingar som i huvudsak består av legender om Jesu barndom och

som brukar benämnas *Liber de infantia Salvatoris*. Den sortens böcker hör senmedeltiden till, men i tryckt form har de sedan levt vidare som folkböcker långt in i nyare tid, också i de nordiska länderna.¹⁰

En av barndomslegenderna berättar om hur den heliga familjen hade det under åren i Egypten. Den förtäljer bl.a. att när Jesus var så gammal att han skulle börja gå behövde han ingen hjälp utan reste sig plötsligt upp och gick. Sett mot denna bakgrund ter sig gångstolen i Brönnestad-målningen överflödigt, och att den finns med får nog tolkas som ett förtydligande. Om denna tolkning är riktig kan man därav dra slutsatsen att gångstolen förekommit i Skåne redan under 1400-talet.¹¹

Men vad legenden egentligen handlar om är inte så mycket hur Jesusbarnet lärde sig gå som vad jungfru Maria sysslade med under åren i Egypten. Därom berättar den att hon försörjde sig och de sina med att göra tyg i purpur och av silke och att hon även tillverkade en kjortel åt Jesusbarnet. Det var en kjortel med övernaturliga egenskaper, ty den var så gjord att Jesus skulle kunna ha den så länge han levde. Med legendens egna ord var den alltid »sid och vid nog. Den blev aldrig ören, slets icke, och den blev oföråldrad, oaktat all den tid han gick däruti, och den var lika så vacker intill Långfredagen, då han led sin svåraste pina, som den var då han fick den av jungfru Maria.»¹²

Framställningen av detta motiv borde rätteligen ha varit den sista i serien av barndomsbilder i Brönnestad kyrkas långhus, men ser man till bildernas ordningsföljd är det i stället scenen med Badvattenmiraklet som avslutar serien. Det motivet är förmodligen mycket äldre än vad de båda övriga legendmotiverna förefaller att vara. Källskrifterna till det »arabiska» barndomsevangeliet är visserligen först från 1300-talet, men texten som sådan an-

ses allmänt gå tillbaka på en syrisk förebild från fornkristen tid.

I det »arabiska» barndomsevangeliet berättas också hur den heliga familjen på sin väg till Egypten antastades av två rövare, av vilka den ena likväl visade sig vara vänskapligt sinnad. Vidare nämns att det var dessa båda rövare som senare skulle komma att korsfästas samtidigt med Kristus.¹³

Under medeltidens slutskede förenades denna legend med berättelserna om hur det vatten som Jesusbarnet hade badat i ägde en läkande kraft. Badet sker då i en god rövares hus, och det var hans barn som botades. Efter badet tog han vara på vattnet, och dess helbrägdagörande egenskaper gjorde honom snart både rik och gudfruktig.

I den formen möter vi berättelsen om Badvattenmiraklet i en dansk »Jesu barndoms bok», som trycktes 1508 och som senare även översattes till svenska.¹⁴ Men eftersom det i Brönnestad inte finns någon mansperson som skulle kunna föreställa rövaren får man räkna med att den legendversion som har legat till grund för målningen har haft ungefär samma innehåll och uppbyggnad som de två mirakelberättelser i det »arabiska» barndomsevangeliet som handlar om botandet av spetälska barn.

Hur därmed än förhåller sig är det ganska uppenbart att den ovanliga målnings-scenen inte bara illustrerar en märklig legend utan att den också haft till uppgift att symbolisera dopet. Under medeltiden var ju barndopet en tvagningsakt, och dopvattnet tillmättes ungefär samma sorts undergörande egenskaper som badvattnet i legenden. Vidare var dopfunten i Brönnestad kyrka under medeltiden säkert placerad rakt nedanför det valv där framställningen av Badvattenmiraklet befinner sig. Detta gör det troligt att även den angrän-

sande framställningen av Jesu frambärande i templet haft en dopsymbolisk innebörd. Liksom på ett flertal gotländska dopfuntar från 1100-talet kan nämligen denna framställning förmodas ha symboliserat frambärandet av nyfödda barn till dopet.

Beträffande framställningarna av de rent bibliska motiven har det nämnts att några av dem avviker från gängse ikonografisk tradition. Detta gäller i synnerhet framställningarna av Födelsen och Kungarnas tillbedjan, som båda blivit berikade med vardera en utombiblisk bifigur.

Men Födelsescenen är ovanlig också därigenom att den visar jungfru Maria ätande »barselgröt». Detta leder tankarna till den gamla och välkända kvinnoleden att uppvakta barnaföderskor med mat – framför allt »barselgröt» – strax efter det att förlossningen hade ägt rum.¹⁵ Och även om de två fiskar som här frambärs till jungfru Maria kan ha en eukaristisk innebörd gör detta ovanliga inslag i Födelsens ikonografi i första hand ett intryck av att vilja förankra framställningen i dess egen tid och verklighet.

Också i det östra långhusvalvet finns det många ikonografiska särdrag. Rent allmänt kan man säga att det inte är många nordiska medeltidskyrkor som kan uppvisa en så dramatisk och konstnärligt verkningfull skildring av Kristi lidande som passionsserien i Brönnestad, och vill man försöka förklara vad det är som gör denna så speciellt märklig måste man bl.a. peka på det överraskande »utbytet» av Korsfästelsen mot Gravläggningsen. Men det är också intressant att se hur man här har valt att inleda berättelsen i litet format för att sedan »dra upp» de avslutande bilderna.

Härtill kommer att en av framställningarna är unik i nordisk medeltidskonst, nämligen den scen där Kristus misshandlas med förbundna ögon i översteprästens

palats och där Petrus samtidigt förnekar honom. Ovanligt om än inte alldeles unikt är vidare sättet att skildra förhöret av Kristus som ett skeende i tre på varandra följande akter.

Vad så korvalvet beträffar är det naturligtvis särskilt anmärkningsvärt att det där kommit fram en tidigare okänd framställning av den heliga Birgitta. Den ger oss bl.a. ökad information om Birgittakulten i senmedeltidens Skåne,¹⁶ och likaså ger den en fingervisning om i vilken kulturkrets som de nyframtagna målningarna förmodligen hör hemma.

Men det mest intressanta med kormålningarna är likväl att framställningen i den östra valvkappan är en Mariabild. Under medeltiden var Brönnestad kyrka nämligen helgad åt jungfru Maria,¹⁷ och som redan nämnts befinner Mariabilden sig rakt ovanför den plats där man måste tänka sig att koraltaret ursprungligen var placerat. Eftersom kyrkan var en Mariakyrka bör altaret ha varit helgat åt jungfru Maria, och därigenom får framställningen av henne en speciell dignitet.

Stil och datering

Valvmålningarna i Brönnestad är hållna i en stil som brukar kallas den »sköna» stilen. Denna var en högradigt internationell stil som satte sin prägel på det mesta av den bildkonst som skapades i Västeuropa under decennierna strax före och strax efter 1400. Det som den står för är en långt driven förfining av den franska gotiken samt ett berikande av denna med valda delar av de landvinningar på verklighets-erövrandets område som hade gjorts under 1300-talets förra hälft av de ledande konstnärerna i Florens och Siena. När Västeuropa hämtat sig efter Digerdöden var tiden mogen för en sådan syntes, och det land som nu kom att leda den konst-

närliga utvecklingen var den nya stormakten Burgund. Det var också i detta rike som den »sköna» stilen efterhand gick upp i den i huvudsak anti-gotiska realism som bl.a. företrädde av Jan van Eyck och som efter omkr. 1425 blev Nordeuropas svar på den italienska ungrenässansen.

När man frågar sig var kalkmålningarna i Brönnestad har sin internationella bakgrund går tankarna alltså i första hand till den burgundiska bildkonsten från omkr. 1375–1425. Denna utgjordes till övervägande delen av bokmåleri, och även om exempelvis Gravläggningsscenen i Brönnestad kan erinra om italienskt muralmåleri från 1300-talet ter sig de nyframtagna kalkmålningarna i mångt och mycket som uppförstorade burgundiska bokmålningar från tiden omkr. 1400. De storformatiga målningarna kan därvid närmast liknas vid helsidesilluminationer, och samtidigt ter sig de småskaliga bilderna i valvkappornas svicklar som marginalillustrationer i något av den »sköna» stilens talrika manuskript.

Men i Brönnestad finns också detaljer som tyder på att målningarna likväl inte kan vara tillkomna så tidigt som 1375–1425 utan att de i själva verket är något yngre. Detta gäller framför allt rustningsdetaljerna i de scener där det förekommer soldater, men man kan faktiskt också säga att några av de övriga framställningarna i vissa avseenden har påverkats av den nya 1400-talsrealismen utan att de för den skull kan kallas realistiska i egentlig mening. Så är exempelvis fallet med Mariabilden i koret och Behådelsescenen längst i väster, men även det märkliga sättet att framställa Födelsen vittnar om att målaren eller målarverkstaden haft en viss kontakt med de nya strömningar som började göra sig gällande i nordeuropeisk bildkonst efter omkr. 1425.

Då uppstår i stället frågan hur pass sent under 1400-talet som målningarna kan tänkas vara utförda. Av allt att döma dröjde det ett par decennier innan den nya realismen på allvar började göra sig gällande i nordisk medeltidskonst, så i princip skulle målningarna i Brönnestad kunna vara utförda t.o.m. efter 1400-talets mitt. Men samtidigt står det klart att de representerar ett något äldre skede i Skånelandskapens medeltida muralmaleri än Vittskövlegruppens talrika målningssamlingar, av vilka de av Nils Håkanssons »signerade» målningarna i *Ysane k:a* i Blekinge är inskriftligt daterade 1459.¹⁸

Nu finns det i Skåne också en annan målningssvit i den »sköna» stilen som i likhet med målningarna i Brönnestad förbådar Nils Håkansson och hans verkstadskrets, och det är de berömda målningar som på 1940-talet togs fram i *V. Sallerups k:a* i närheten av Eslöv. De har länge gällt för att vara utförda 1410–1412, men efter en omkonservering som ägde rum 1975 står det klart att de i stället måste dateras till 1448.¹⁹

En jämförelse mellan de båda målningssviterna i Brönnestad och *V. Sallerups* visar att de märkligt nog är mycket besläktade i både stilmässigt och ikonografiskt avseende. Det låter sig visserligen sägas att målningssamlingarna är varandra ganska olika, men de stilistiska och ikonografiska överensstämmelserna är ändå så stora och så talrika att man måste förutsätta någon form av verkstadssamband. T.ex. har den ovanliga bifiguren i framställningen av Kungarnas tillbedjan i Brönnestad en nära motsvarighet i den tyvärr fragmentariska framställningen av samma motiv på den norra korväggen i *V. Sallerups* kyrka. Vidare är sådana detaljer som rustningar och krontyper nästan exakt överensstämmande, och den eleganta

rankornamentik som omsluter figurerna i Brönnestad kyrkas valvkappor kan också påvisas på en av gördelbågarna i V. Sallerup. Nämnas bör även att dräkterna på figurerna i Brönnestad kyrkas västra långhusvalv är översållade med schablonornament av tre olika slag och att den ena ornamenttypen förekommer i rikt mått i V. Sallerup. Dessa är f.ö. de två äldsta exemplen på det senare så vanliga användandet av schabloner i Skånes medeltida muralmaleri.

Men den största likheten mellan målningssviten i Brönnestad och V. Sallerup ligger likväl i själva sättet att teckna, detta beträffande såväl ansikten och andra kroppsdelar som dräkter med allt vad därtill hör av sådana mjukt svepande och ondulerade vecklinjer som utgör ett av den »sköna» stilens allra främsta kännetecken. En ytterligare likhet i tecknings-sättet visar sig i bruket att ge illusion av skugga och volym med hjälp av talrika och kryssvis snedsgrafferade linjer.

Att det finns ett nära samband mellan målningssviten i Brönnestad och V. Sallerup är alltså uppenbart, och tvingas man ta ställning till frågan vilken av dem som är äldst faller valet tveklöst på den förra. Därigenom ter det sig naturligt att datera de nyframtagna målningarna till 1440-talet, och då snarare till den senare än den förra hälften av detta decennium.

Sett ur snävt stilhistorisk synvinkel utgör målningarna i Brönnestad alltså en efterklang av den »sköna» stilen. Men samtidigt som de därigenom och i likhet med målningarna i V. Sallerup tillhör slutet på det i egentlig mening gotiska skedet i Skånes medeltida måleri-historia representerar de också en början på det som därefter skulle följa. Tankarna går då i första hand till Vittskövlegruppens talrika målning-utsmyckningar från decennierna närmast

efter 1450, och att undersöka och belysa sambandet med dem ter sig som en lockande uppgift.

Konstnär och beställare

Så återstår de svåra men viktiga frågorna vem som har utfört målningarna och vem som har *låt* utföra dem. – Den första frågan handlar naturligtvis inte så mycket om vad målaren hette som om varifrån han kom och vad han stod för i samhället. Var han en söderifrån kommande passagekonstnär och i så fall från vilket land? Eller var han skandinav och i så fall dansk eller svensk? Var han på ett eller annat sätt knuten till Lunds domkyrka? Eller tillhörde han något klostर्सamfund och i så fall vilket? Eller var han en fri företagare i medeltida kyrkomåleri som åtog sig uppdrag varhelst överenskommelse kunde träffas om vad arbetet skulle omfatta, när det skulle utföras och hur mycket det fick lov att kosta?

Härom vet vi ingenting, men det är klokt att räkna med att denne »han» inte var en enda person utan en verkstad, bestående av en verkstadsledare och en eller ett par gesäller. Frågar man då i stället varifrån verkstaden kom ligger det nära till hands att se den som en del av den andliga strömning i 1400-talets Skandinavien som hade Birgittaklostret i Vadstena till utgångspunkt och centrum. Det främsta skälet härför är inte att målningarna i Brönnestad bl.a. omfattar en framställning av den heliga Birgitta utan att de övriga målningssviter i Danmark och Sverige som de mest liknar förefaller att ha haft den birgittinska klosterrörelsen till gemensam nämnare. Tankarna går då i första hand till de målningssviter – främst de berömda målningarna i *Ondlöse* på

Själland och i *Fogdö* i Sörmland – som Bengt G. Söderberg för fyrtio år sedan ställde samman kring det av honom skapade anonymnamet »Unionsmästaren».²⁰ Men till saken hör också att hela den måleritradition som företräds av Nils Håkansson och »Vittskövlemästaren» m.fl. och som målningarna i Brönnestad bebådar otvivelaktigt haft sina rötter i 1400-talets Vadstena.²¹

Beträffande frågan vem som beställt målningarna i Brönnestad bör man naturligtvis i första hand tänka sig att det varit församlingen, företrädd av *pastor loci*, kyrkvårdarna och eventuellt även klockaren. Men i princip kan de lika gärna ha bekostats av någon privatperson som varit bosatt inom socknen, och i så fall har förmodligen även denne eller denna haft inflytande på både valet av motiv och valet av målare. Under 1400-talet var det nämligen vanligt att en skånsk lantkyrka fick sin målningsskrud bekostad på detta sätt. Det är då i allmänhet fråga om sådana kyrkor som utgjort patronatskyrkor och som lytt under en frälsegård i kyrkans omedelbara närhet. Ett bra exempel härpå är den ovan nämnda kyrkan i V. Sallerup, som tidigt under medeltiden blev patronatskyrka under det näraliggande *Ellinge* och vars 1400-talsmålningar tydligt återspeglar sambandet mellan kyrkan och godset.

Med Brönnestad kyrka förhåller det sig så att den länge varit patronatskyrka under det berömda *Hovdala*, beläget c:a tre kilometer norr om kyrkan. Sålunda var det ägare till detta gods som på 1700-talet lät nedriva kyrkans absid för att där i stället uppföra ett gravkor åt sig själva.

När Hovdala fick överhöghet över Brönnestad kyrka är tyvärr inte bekant, men sannolikheten talar för att detta skedde redan under medeltiden. Det är emel-

lertid inte heller bekant vad de hette som ägde Hovdala när kyrkan försågs med sina nuvarande målningar, så även om det kunde påvisas att dessa tillkommit på uppdrag av godsets dåvarande ägare famlar vi likväl i blindo i vårt sökande efter beställarnas identitet.

Det är emellertid inte omöjligt att denna fråga kan komma att bli besvarad i framtiden. Hittills oframtagna målningar kan nämligen fortfarande dölja sig bakom kalken på de av kyrkans väggar som ännu finns kvar sedan medeltiden. Vad beträffar denna möjlighet riktar sig nyfikenheten i särskilt hög grad mot korets nordvägg. På motsvarande plats i V. Sallerups kyrka finns ju den berömda stiftarbild från 1448 som bl.a. föreställer de dåvarande ägarna till Ellinge, riddaren Claus Nielsen Sparre och hans familj, och som vittnar om att den målningsutsmyckning som kyrkan då erhöll tillkom under inflytande från detta håll. Delvis med tanke härpå vore det värdefullt med en undersökning av om det även finns ännu bevarade medeltidsmålningar bakom kalken på väggarna i Brönnestad kyrka, och om så skulle visa sig vara fallet vore det naturligtvis önskvärt att också de togs fram.

Bilder

Samtliga fotografier utom fig. 2, 9 och 10 är tagna av konservator Vaga Lindell-Andersson, Kristianstad. Fig. 14 är fotograferad under framtagningen, övriga efter avslutad konservering. Fig. 2, 9 och 10 är fotograferade av stud. Herman Andersson, de två senare efter konserveringen. - Fig. 1 a-b är tagna ur Torsten Karlsons beskrivning av Brönnestad kyrka (se nedan, not 1).

¹ Torsten Karlson, *Mariakyrkan i Brönnestad*, Hässleholm 1970.

² Rapporten inkommen till Riksantikvarieämbetet den 2 nov. 1935, dnr 4166.

³ Tryggve Lundén, *Svenska helgon*, Stockholm 1972, p. 110–116.

⁴ *Evangelios apocryphes* (utg. Paul Peeters), Vol. 2; *L'évangile de l'enfance*, Paris 1914, p. 1–65, o. *Los evangelios Apocrifos* (utg. A. de Santos Otero), Madrid 1956, p. 325–57.

⁵ *Ibid.*, kap. XVI–XVII o. XVIII.

⁶ Detta synsätt kan naturligtvis också tillämpas på den skördande bondfamiljen i scen d1.

⁷ E. Wagner, Z. Drobna o. J. Durdik, *Tracht und Waffen des späten Mittelalters 1350–1450*, Prag 1957.

⁸ Adolf Anderberg, *Studier öfver skånska triumfkrucifix*, Lund 1915, daterar arbetet till 1400-talets slut, men flera stildrag – bl.a. de markant framträdande revbenen – tyder på en tidigare tillkomst.

⁹ Hans Wentzel, Die Kornfeldlegende, *Aachener Kunstblätter*, 30, 1965, p. 131–143, med hänvisning till en uppsats från 1957 av samme förf.

¹⁰ Tue Gad, *Legenden i dansk middelalder*, Köpenhamn 1961, p. 89 o. 248–52, samt utgåvorna i följande verk: *Dansk Folkehøger fra 16. og 17. Århundrede* (utg. J. P. Jacobsen og R. Pauli), B. 1; *Apokryfe Bibelhistorier*, Köpenhamn 1915, XVIII–XL, 27–105 o. 241–52, och *Svenska folkböcker, sagor, legender och äfventyr* (. . .) jemte öfversigt af svensk folkläsning från äldre till närvarande tid (utg. P. O. Bäckström), Bd. 2, Stockholm 1848, p. 159–97.

¹¹ Det avbildade föremålet är dock inte en gångstol i egentlig mening utan mera ett hjulförsett stöd för gångträning. Typen behandlas ej av Ulla Lindström, *Småbarns tillsyn och träning; en etnologisk studie av äldre redskap och metoder med särskild hänsyn till*

Sverige (Nordiska museets Handlingar, 94), Stockholm 1979, främst p. 169: »Det är alltså föga troligt att vi kommer att finna gästolsbelägg från 1400-talet i Skåne.»

¹² Cit. efter Bäckström (jfr not 10), p. 183 f.

¹³ Kapitel XXIII i det arabiska barndomsevangeliets.

¹⁴ Jfr not 10.

¹⁵ Hur detta återspeglas i nordisk medeltidskonst har nyligen påvisats av Marian Ullén, Målat till den heliga Jungfruns ära; kring några Mariascener i Dädesjö, Asby och Södra Råda kyrkor, *JCO* 1979:1, p. 12–26.

¹⁶ *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. Bd. XXI, 1977, col. 114–21 o. där anförd litteratur.

¹⁷ Jfr not 1.

¹⁸ Monica Rydbeck, *Valvsugning och kalkmålningsar i skånska kyrkor*, Lund 1943, p. 263–85.

¹⁹ Här om, se Ale, 1976:3.

²⁰ *De gotländska passionsmålningarna och deras stulfränder; studier i birgittinskt muralmaleri*, Stockholm 1942, p. 244–68.

²¹ Senast har detta ämne behandlats av Søren Kaspersen, Munkeliv-psalterens figurinitialer. Deres forhold til teksten og det birgittinske vægmaleri, *Genesis Profeta* (Stockholm Studies in History of Art, 33) Stockholm 1980, p. 185–225.

Innehållet i ovanstående artikel har under 1981–82 lagts fram vid två tvärvetenskapliga seminarier i Lund resp. Stockholm, och sådana därvid framkomna synpunkter som ansetts berika eller beriktiga framställningen har med tacksamhet arbetats in i denna. Ett särskilt tack riktar sig till fil. lic. Oloph Odenius, Stockholm, som brevledes meddelat ett flertal värdefulla upplysningar och synpunkter.

Skånelandslitteratur 1981

Historisk-antikvarisk bibliografi i urval

Sammanställd av Sven G. Sjöberg

Universitetsbiblioteket, Box 1010, 221 03 Lund 1

Resttitlar har i regel endast medtagits i den mån de kompletterar redan föreliggande regionala förteckningar.

Ambatsis, Jannis, Oscar Almgrens skrifter 1896-1943. — (Fornvännen 1981, s. 113–120)

—, Tillägg till förteckning över Otto Rydbecks tryckta skrifter. — (Fornvännen 1981, s. 42–44) — Tillägg till John Tunelds bibliografi i festskriften *Från stenålder till rokokon*. — Lund, 1937, s. 374–391.

Andersson, Arvid, se: Strövtåg i kulturbygd

Andersson, Helge, Tre Skånegårdar i Malmö. — (Elbogen 1981, s. 39–56)

Andersson, Thorsten, Garvaregården i Kristianstad. — (Kring Helge å 1980–1981, s. 24–43) — Äldre stadsbebyggelse i historiskt perspektiv.

Antikvarisk-topografiska Arkivet : förteckning över städer och socknar ordnad alfabetiskt, -efter kommun, -efter län, -efter landskap, -efter kodnamn. — Stockholm, 1979. — vi, 355 s.

Areskoug, Hugo, Fornskånska hūn 'ås, höjdsträckning' i skånska ägonamn. (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1981, s. 5–36)

Arkeologi i Sverige 1977. — Stockholm, 1980. — 129 s. — (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; 1980: 3)

Arkeologi i Sverige 1978. — Stockholm, 1981. — 146 s. — (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; 1981: 2)

Aspelin, Birgitta, Var finns Kivik beskrivet? — (Boken om Kivik. — Kivik, 1981, s. 158–165)

Bager, Einar, Präster i Malmö före reformationen. — (Elbogen 1981: 1, s. 19–23)

Becker, C. J., En hidtil ukendt Magnus den Gode-mønt. — (Nordisk numismatisk unions medlemsblad 1981: 8, s. 150–153) — Från fyndet i Äspinge, Hurva 1880.

—, The coinage of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040–c. 1046. — Det Kongel. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske skrifter ; 9: 4 [1981], s. 119–174) — Publikationens titel: Studies in Northern coinages of the eleventh century. — København, 1981.

Bennet, Robert, Kyrkorna i Varberg, Himle härad, Halland / av Robert Bennet, Margit Forsström ; utg. av Riksantikvarieämbetet och Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. — Stockholm, 1980. — 118 s. : ill. — (Sveriges kyrkor ; 181)

Berglund, B. E., Ystadsprojektet : det sydsvenska kulturlandskapets förändringar under 6000 år / B. E. Berglund & B. Stjernquist. — (Skrifter från Luleå-projektet ; 1, Umeå 1981, s. 161–185)

Berglund, Erik, Kyrkdörren i Everlöf. — (Tor-nabygden 1981, s. 22–23)

Bernander, Inga, Gårdnamnen i Värö och Stråvalla. — (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1981, s. 37–53)

Bevarandeplan för den medeltida stadskärnan i Ystad. -- Ystad, 1981. -- 332 s. : ill., lös karta i ficka.

Billberg, Ingmar, se: Rosborn, Sven

Boken om Kivik / under redaktion av Sten Andersson, Gert Aspelin och Inge Gärsgård ; Miljövärdhetsföreningen i Kivik med omnejd. -- Kivik, 1981. -- 271 s. : ill.

Ur innehållet: S. 9--32: Namn och platser / Göthe Rosenberg. -- S. 33--52: Fornminnen, helgedomar och herrskapshus / Gustaf Åberg. -- S. 53--110: Med havet som arbetsplats : fiskeläget växer upp / Inge Löfström. -- S. 258--265: Var finns Kivik beskrivet? / Birgitta Aspelin. -- S. 268--271: Processen 1748 / Stenolof Olsson (om plundringen av Bredarör, kungagraven, och den därpå följande rätttegången)

Borg, Gösta, Personregister till Ystads fornminnesförenings skrifter : nr 1 (1971) -- XXII (1977) / utarb. av Gösta Borg och Gunnar Thunell ; på uppdrag av Ystads fornminnesförening utg. av Sven Carlquist. -- Ystad, 1980. -- 127 s. -- Ryggtitel: YF:s personregister.

Brange, Ivar, se: Strövtåg i kulturbygd

Brechensbauer Brandin, Madeleine, Bevara oss väl : om hus och miljöer i Trelleborg : information om byggnadsvård från Generalplanekommittén / text: Madeleine Brechensbauer Brandin, Gunilla Folkesson ; foto: Hans Björck. -- Trelleborg, 1981. -- 94 s. : ill., kart., litt.

Bringéus, Nils-Arvid, Örkellunga Hembygdsförening 1931--1981 : ett minnesalbum / av Nils-Arvid Bringéus och Sven Hjalmarson. -- Lund, 1981. -- 136 s. : ill. -- (Skrifter / utg. av Örkellunga Hembygdsförening ; 10) -- Berör bl.a. den yttre kulturminnesvärden, innehåller kulturdokumentation samt skriftöversikt.

Broberg, Birgitta, Kungsbacka-Gåsekil. -- Stockholm, 1980. -- 44 s. : ill., kart. -- Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden ; 25)

Brogren, Nils, Äskhult : en gammal by i norra Halland / Nils och Anette Brogren ; layout och teckningar: Roland Larsson. -- Göteborg, 1980. -- Folder.

Busch, Peter von, se: Strövtåg i kulturbygd

Bygd i förvandling : Tommarp / studieförbundet Vuxenskolan i Österlen. -- Simrishamn, 1980. -- 163 s. : ill. -- Bl.a. om Ö. Tommarps kyrka, jordrevningen 1670--71, Linnés resa 1749.

Byggnadsminnen 1961--1978 : förteckning över byggnadsminnen enligt lagen den 9 december 1960 (nr 690) / Riksantikvarieämbetet. -- Stockholm, 1981. -- 420 s. : ill. S. 165--179: Blekinge län. -- S. 180--197: Kristianstads län. -- S. 198--239: Malmöhus län. -- S. 240--243: Hallands län.

Callmer, Christian, se: Zettervall, Helgo

Carlsson, Signe, Nordisk rättshistorisk litteratur 1966--1975 : en bibliografisk förteckning. -- Stockholm, 1980. -- xii, 454 s. -- (Rättshistoriskt bibliotek ; 30)

Celander, Bengt, se: Persson, Claes B.

Charpentier, C-J, Kultur i Skåne : kulturhandbok / [text: C-J Charpentier ; förord: Ulla Sandell]. -- Malmö, 1981. -- 69 s. : kommunkarta. -- Bl.a. adresser till samtliga museer och hembygdsföreningar.

Christophersen, Axel, Middelalderens kulturlandskap i sökelyset : en presentasjon av det tverrvitenskapelige prosjektet »kulturlandskapet under 6000 år vid Lunds universitet». -- (Meta 1981: 1, s. 13--16) -- Berör Ljunits och Herrestads härader.

Edfeldt, Kristina, Varbergs kyrkogårdar och gravvårdar. -- Varberg, 1981. -- 56 s. : ill.

Edlund, Barbro, Ofrälse studenter i Lund 1710--1814. -- Lund, 1981. -- xx, 203 s.

Ejder, Bertil, Kristianstad. -- (Kring Helge å 1980--1981, s. 3--7) -- Om ortnamnet Kristianstad.

- , Namnet Tomelilla. — (Årsbok / Tomelilla Hembygds-krets 1981, s. 5—9)
- , Ortnamnsforskning i Väst-sverige. — (Årsbok / Varbergs museum 1981, s. 85—89)
- , Sockennamnen i Bjuvs kommun. — (Årskrift / Billesholmstraktens Hembygdsförening 1981, s. 27—33)
- , Studier i norra Luggude härads bebyggelse-historia. — (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1981, s. 54—66)
- Elgström, Märten*, Norra Åsums kyrka i Kristianstad. — Kristianstad, 1981. — 11, (1) s. : ill.
- Ericsson, Acke*, Litteratur om Skåne 1980. — Malmö, 1981. — (3), 119 s. — (Bibliografiska skrifter / Föreningen Malmö Stadsbiblioteks Vänner ; 7)
- Ewald, Victor*, Är fornminnesvården i vår tid av verkligt behov framkallad? — (Bjärebygden 1981, s. 48—53) — Omtryck ur Bjärebygden 1931.
- Feuk, Lars*, Historiska skizzer och silhouetter från Christianstad / av Larifari (pseud. för Lars Feuk). — Kristianstad, 1981. — 14, 144 s. . . Faksimileutg. av utgåvan Kristianstad, 1882.
- Fjälkinge kyrka : en historisk översikt och vägledning vid besök i kyrkan. — Kristianstad, [1981]. — 20 s. : ill.
- Flensmarck, Tor*, Borgar i Gärd : 1. Egeside — Vittskövle. — (Gärds härads Hembygdsförenings årsbok 1981, s. 59—69)
- Flädieinventeringen, se: Hörberg, Per-Urban
- Fogelqvist, Ruben*, Halländska förbindelser med Österrike för 3000 år sedan. — (I Halland 1981: 3, s. 6—8) — Om österrikiska förbindelser under Hallstatt-tid.
- Fornvårdsarbeten i Hallands län. — Halmstad, 1980. — 25 bl. : ill. — (Meddelande / Planeringsavdelningen, Länsstyrelsen ; 1980: 1)
- Frantzén, Carl-Erik*, På egen hand i gamla Malmö (äv. tysk och engelsk text) / text: Carl-Erik Frantzén ; teckningar: Vagn Jacobsen ; Malmö Turistbyrå och Sydsvenska Dagbladets AB. — Malmö, 1981. — 43 s. : ill.
- Frostin, Ernst, se: Svedala genom tiderna
- Furingsten, Agne*, Arkeologi i södra Sverige: brister och behov. — (Dokumentation och forskning. — Stockholm, 1981, s. 168—179)
- Gejvall, Nils-Gustav, se: Stjernquist, Berta: Gårdlösa
- Glimberg, Urban, se: Udi wor köbsted Simbritz Haffn
- Green, Allan*, Sivert Grubbe : konungens tro-man, herre till Hovdala och Torup. — (Västra Göinge Hembygdsförenings skriftserie 1981, s. 5—52)
- Gräslund, Bo*, Svensk arkeologisk forskning : mål, medel och resurser. — Stockholm, 1981. — 90 s. — (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; 1981: 5) — Av allmänt intresse.
- Guide : St Petri kyrka . . . / redaktör: Bertil Ljunggren ; text: Mait Molander ; foto: Leopoldo Iorizzo. — Malmö, 1981. — 20 s. : ill. — Med parallelltext på engelska och tyska.
- Gustafsson, Evald*, Kulturminnen i Skåne : en vägvisare / utg. av länsstyrelserna i Kristianstads och Malmöhus län ; författare: Evald Gustafsson och Ingemar Tunander ; redaktör: Ingrid Meijer . . . — Stockholm, 1981. — 192 s. : ill., kart., litt.
- Gröndahl, Greta*, Sevärtheter i Hallaröds kyrka. — Hallaröd, [1981]. — 15 s. : ill.
- Hallberg, Göran*, Ortnamnen i Hallaröd berättar. — (Onsjöbygden 1980—81, s. 35—40)
- Hansson, Sigurd*, Maglarps gamla medeltidskyrka. — Trelleborg, 1980. — 14, (1) s. : ill.
- Hauglid, Roar*, Stavkirkeproblemer i Lund. — (Fornvännen 1981, s. 203—213)

- Hedin, Erik*, Om järnåldern i södra delen av Ö. Göinge kommun. — (Göinge Hembygdsförenings årsbok 1981, s. 44 -62)
- Helmfrid, Staffan*, se *Stjernquist, Berta*: Gårdlösa
- Hembygdsgårdar och museer i Hallands län. — (I Halland 1981: 2 b) — Specialnummer med bl.a. adressförteckningar.
- Hembygdsrörelsen : hembygdsförbund och hembygdsföreningar i Sverige / red.: Gun Martin ; Riksförbundet för hembygdsvärd. — Stockholm, 1980. — opag. — Adressförteckning.
- Hermansson, Gunnar*, Bebyggelse på Ven — från forntid till framtid. — (Landskronaboken 1981, s. 56 -67)
- Hildeman, Cecilia*, Donatorsframställningar inom Sydostskånes medeltida kalkmåleri. — (Årsbok / Tomelilla Hembygds-krets 1981, s. 10 -19)
- Hilfeling, C. G.*, Journal förd vid antikvitets-tecknaren C. G. Hilfelings antikvariska resa i sydvästra Skåne sommaren 1777 / utg. och försedd med kommentar av Curt Wallin. — (Årsbok / Tomelilla Hembygds-krets 1981, s. 42 -67) — Forts. från föregående årsbok.
- Hillåker, Cecilia*, Västra Karaby socken. (Kävlingebygden 1981, s. 7-24)
- Hjalmarson, Sven*, se *Bringéus, Nils-Arvid*
- Hjelmqvist, Hakon*, se: *Stjernquist, Berta*: Gårdlösa
- Hyenstrand, Åke*, Arkeologisk regionindelning av Sverige. — Stockholm, 1979. — 327 s.
- Håkansson, Bengt, se: Strövtåg i kulturbygd
- Haastrup, Ulla*, Olov der Heilige in dänischen Wandmalereien. — (St. Olov, seine Zeit und sein Kult. — Visby, 1981, s. 151-160) — (Acta Visbyensia ; 6) — Berör bl.a. Ö. Vrams kyrka i Skåne.
- Hörberg, Per-Urban*, Flädieinventeringen / Per Urban Hörberg, Ingela Wiman ; Lomma kommun. — Lomma, [1981]. — [8], 66, [10] s.
- Ingelsgård, Stig*, »Här har stått et fältslag . . .» — (Kävlingebygden 1981, s. 66 -72) — Upprorot mot Absalon och slaget vid Dösjebro 1181.
- Isberg, Henning A.*, Herrestads härad : strövtåg. — Ystad, 1981. — 206, (1) s. : ill. — Åtskil-ligt av arkeologiskt och antikvariskt intresse från häradets kommuner.
- , Milstolparna — våra »grå eremiter». — (Våra härader 1981, s. 4 -7)
- Jacobsson, Bengt*, Nils Månsson Mandelgren — hans liv och gärning. — (Förf:s Mandelgren i Dalarna. — Stockholm, 1981, s. 7-26)
- Jansson, Birger*, Energihushållning i befintlig stadskärna : Kristianstad / Birger Jansson, Gustav Kannas, Ulf Troedson. — Stockholm, 1981. — 133 s. — Bl.a. kulturminnesinven-tering av stadskärnan.
- Jern, Henrik*, Excentriska säterimurar i Långås. — (I Halland 1981: 3, s. 4-6)
- Johannesson, Gösta*, Skåne, Halland og Blekinge / af Gösta Johannesson ; oversættelse ved Christian Dalerup Koch. — København : Politikens Forlag, 1981. — 480 s. : ill. — (Danmarks historie)
- Johanson, Margit*, Litteratur om Luggude härad och Höganäs stad. — Malmö, 1981. — 175 s. — (Skånes bibliografi ; 1)
- Johansson, Nils*, Utvandrarerna från Maglehems socken : utvandrare enl. sum. redogörelser å Statistiska Centralbyrån i Stockholm 1861-1920. — (Gårds härads Hembygdsförenings årsbok 1981, s. 88-90)
- Jonsson, Anne-Beate*, Intresseredovisning för kulturminnesvärden i Blekinge län. — (Blekinge natur 1981, s. 64 -76)
- Karlshamns historia . . . — Karlshamn. D. 1-5. — 1918-1979.
D. 2 : 1664 -1914 : tiden från det stora nor-diska krigets slut intill kontinentalspärningen

- 1806 / av Hilding Rosengren. — [1980]. — xv, [1], 473, [2] s., [12] pl.-bl. : ill., tab. — Faks. av 1. uppl. Karlshamn, 1928.
- D. 3 : 1809—1862 / Hilding Rosengren, Gunnar Samuelsson. — [1980]. — xiv, [2], 378, [2] s. : ill., tab. — Faks. av 1. uppl. Karlshamn, 1949.
- Knöll, Heinz*, Kragenflaschen : ihre Verbreitung und ihre Zeitstellung im europäischen Neolithikum. — Neumünster, 1981. — 109 s. : ill., kartor & pl. — (Offa-Bücher ; 41) — Fyndorter från bl.a. Skåne och Blekinge.
- Kolding, Jon Jensen*, En ny Danmarksbeskrivelse 1594 / Jon Jensen Kolding ; oversat og kommenteret af Allan A. Lund. — Højbjerg, 1980. — 141, [1] s. : ill., litt. — Originalets titel: Daniae descriptio nova, 1594. — Berör även de skånska landskapen.
- Kollberg, Ludvig*, Hallands och Halmstads historia mellan år 1000 och 1300. — (Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1981, s. 5—58)
- Kristianstads län 1762 : en ekonomisk-topografisk beskrivning / utg. av Curt Wallin. — Tomelilla, 1981. — 153 s.
- Kultur i Skåne, se: Charpentier, C-J
- Landskrona nuvarande och forna kyrka (även engelsk och tysk text). — Landskrona, 1981. — [8] s.
- Larsson, Lars*, En 7000-årig sydkustboplats : nytt och gammalt från Skateholm. — (Limhamniana 1981, s. 17—46)
- , Human skeletal material from the Mesolithic site of Ageröd I: HC, Scania, Southern Sweden / by Lars Larsson, Christopher Meiklejohn and Raymond R. Newell. — (Fornvännen 1981: 4, s. 161—168)
- , Skålgropstenar och andra bronsålderslämningar i V. Nöbbelövs socken. — (Våra häradar 1981, s. 8—15)
- , The early Atlantic settlement of Southern Sweden. — (Veröffentlichungen für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 14/15, 1980, s. 405—417)
- , The mesolithic settlement and graveyard from Skateholm, South Sweden. — (Mesolithic miscellany 2, 1981: 1, s. 4—5)
- Larsson, Peter*, Glimtar från Ljunits. — Ystad, 1980. — 174 s. : ill. — Bl.a. om jordskifte, emigration m.m.
- Larsson, Sten*, Enskifte i Västra Ströo. — (Onsjöbygden, 1980—81, s. 47—67)
- Leander, Erik*, Hjarsås och Knislinge socknars trohetsförsäkring den 2 april 1677. — (Göinge Hembygdsförenings årsbok 1981, s. 20—30)
- , Om Norra skånska infanteriregementet och dess indelta soldater i Loshults, Örkeneds och Osby socknar 1818—1883. — (Årsbok / Osby Hembygdsförening 1981, s. 65—73)
- Lekholm, C. G., se: Strövtåg i kulturbygd
- Lillienberg, Anders*, Tider och händelser att minnas i Färingtofta socken. — [Färingtofta, 1981]. — 27 s. : ill. — Bl.a. om Färingtofta kyrka.
- Lindeberg, Gösta*, Cicignon — än en gång. — (Ystadiana 1981, s. 61—66)
- Lindh, Lars*, Jordägande och godsbildning i Norra och Södra Vrams socken under tiden fram till 1600-talets mitt. (Årsskrift / Billesholmstraktens Hembygdsförening 1981, s. 5—26)
- Lindholm, Harry*, Ales stenar. — (Mars bulletin 1981: 84, s. 16—18)
- Lunds stadskärna : bevaringsprogram Clemens och Drottens rotar / redaktion: Agneta Åsgrim-Berlin, Jonna Stewenius, Anders W. Mårtensson ; foto: Håkan Bengtsson, Thore Sonesson ; kartor: Gunilla Lantz. — Lund, 1981 — 200 s. : ill., lös karta i ficka.
- Länsstyrelsernas publikationer under 1970-talet / [arbetsgrupp: Elias Fries . . .]. — 1. uppl. — Stockholm & Malmö, 1981. — 159 s.
- Löfström, Inge, se: Boken om Kivik
- Löfström, Tomas*, På Österlen / Tomas Löfström, Ingvar Bylund. — Stockholm, 1981.

- 180 s. : ill. — Dokumentation i ord och bild, bl.a. om Glimmingehus.
- Lövkrona, Inger, se: Strövtåg i kulturbild
- Malmer, Brita*, Om Danmarks näst äldsta myntort och depåfyndet från Igelösa kyrkogård. — (Nordisk numismatisk unions medlemsblad 1981: 4, s. 62—67)
- Malmer, Mats P.*, A chronological study of North European rock art. — Stockholm, 1981. — (9), 143 s. : ill., litt. — (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvariska serien ; 32) — Berör bl.a. Skåne.
- Mellhed, Jan*, Snapphaneland. — Laholm, 1981. — 275, (1) s. : ill., litt. — Berör Skåne och södra Halland.
- Meuller, Hagbert*, Skepparlövs medeltidskyrka. — (Gärds härads Hembygdsförenings årsbok 1981, s. 4—28)
- Moberg, Carl-Axel*, From artefacts to timetable maps (to mankind?) : regional traditions in archaeological research in Scandinavia. — (World archaeology 1981, s. 209—221)
- Molander, Mait*, Fossens hus i Drottens rote / Mait Molander ; förord: Anders W. Mårtensson. — Lund, 1981. — 11, (1) s. : ill.
- Mårtensson, Anders W.*, En tur uppför Kyrkogatan i Lund. — (Årsredovisning / Lunda-bygdens Sparbank 1981, s. 1—46)
- , se Lunds stadskärna
- , se Molander, Mait
- Människan, kulturlandskapet och framtiden : bibliografi / ed. Arnold Renting. — Stockholm, 1980. — [2], iv, 146 s. — (Konferenser / Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien ; 5)
- Nielsen, Billy*, En stenåldersgrav vid Lockarps bageri. — (Elbogen 1981: 4, s. 126—146)
- Nilén, Holger*, Skånes gästgivaregårdar. — Stockholm, 1981. — 176 s. : ill., kart. — Historiska och kulturhistoriska notiser.
- Nilsson, Johan*, Restaurering av Ås kyrka : ett hundraårsminne / Johan Nilsson m. fl. — (Hallandsbygd 1980/81, s. 69—71)
- Nilsson, Torvald*, Signalpil. — Kulturen 1981, s. 31—34) — Grävningsfynd från kv. Apotekaren i Lund.
- Nordic archaeological abstracts 1979. — Viborg, 1981. — 281, (2) s. — Omslag: NAA 1979. Nordic archaeological abstracts.
- Nordström, Hans-Åke, se: Stjernquist, Berta: Gårdlösa
- Noreen, Sven E.*, Glimmeboda / text: Sven E. Noreen, Eva Hebyr, Gustaf Åberg. — Kristianstad, 1980. — 27, (1) s. : ill. — Har delvis ingått i Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1963.
- Norling, Erik*, Göinge Hembygdsförenings årsbok fyller 60 år : innehållsregister 1921 till 1981 / [Erik Norling]. — (Göinge Hembygdsförbunds årsbok 1981, s. 124—139)
- Nyberg, Tore*, St. Olov als der Erste einer Dreiergruppe von Heiligen. — (St. Olov, seine Zeit und sein Kult. — Visby, 1981, s. 69—84) — (Acta Visbyensia ; 6) — Berör väggmålningar i följande skånska kyrkor: Ö. Herrestad, Ö. Vemmenhög, Vallby, N. Strö, Köpinge, Hörup, Linderöd.
- Ohlmarks, Åke*, Vikingatågen och runstenarna. — Stockholm, 1981. — 236 s. : ill. — Åtskilliga runinskrifter från Skåne (översikt, s. 235 f)
- Ohlsson, Barbro*, Lund : en bibliografi 1979. — Lund, 1981. — 50 s.
- Olofson, Christer*, Redan på medeltiden fanns det bro från Åhus till Espet. — (Kring Helge å, 1980—1981, s. 8—13) — Om äldre vägförhållanden i Åhustrakten.
- Olsson, Ingrid U., se: Stjernquist, Berta: Gårdlösa
- Olsson, K. E.*, Det gamla Helsingborg — som kameran räddat : del 2 : en stadsvandring i kamerans barndom. — Helsingborg, 1981. —

- 192 s. : ill. - (Handlingar / Gillet Gamla Helsingborg ; 17)
- Olsson, Stenolof, se: Boken om Kivik
- Olsson, Tom, Löddeköpingeundersökningen 1981 : undersökning av fastigheten Löddeköpinge 30: 9 : utgångspunkter och problemställningar : Löddeköpingeundersökningen 6. -- Lund, [1981]. -- 12, [13] bl. : ill., kart. -- (Report series / Lund university. Institute of archaeology ; 11)
- [Onsjöbygden] : författarregister : register över författare i Onsjöbygden 1953-1981 : innehållsregister : register över Onsjöbyggens innehåll 1953-1981 uppställt församlingsvis. -- (Onsjöbygden 1980-81, s. 79-83)
- Pamp, Bengt, Kring några ortnamn i Bjäre härad. -- (Bjärebygden 1981, s. 26-29)
- Pauli, Ulf, Lantmäteri och kulturhistoria : handbok i forskning i lantmäteriarkiv. -- Lund, 1981. -- 49 s. : ill. -- S. 11-15: Lantmäteriarkivet i Malmöhus län.
- Persson, Anders, se: Svedala genom tiderna
- Persson, Claes B., Beskrivning över stadens byggnadshistoria. -- (Bevarandeplan för den medeltida stadskärnan i Ystad. -- Ystad, 1981, s. 9-13)
- , Stadsförnyelse i Ystads innerstad / utarbetad av Claes B. Persson och Bengt Celanders. -- Ystad, [1981]. -- 15, [1] s.
- Persson, Eva, Kyrkbyar och städer i förvandling : bebyggelseinventering i ord och bild från Vellinge kommun / av Eva Persson och Agneta Staaf. -- [Vellinge, 1981]. -- 431 s. : ill.
- Persson, Roland, Kyrkorna i Ölmevalla. -- (Vår bygd 1981, s. 7-27)
- Petersen, Björn, Hedbergs hörna : Elsa Guldsmids hus / Björn Petersen, Erik Rosengren. -- (Halland 1981, s. 5-30) -- Byggnadsarknologisk undersökning.
- , Rapport över kulturhistorisk undersökning inför områdesplanering av Veddige-Åsby, Veddige och Ås socknar, Varberg kommun / Björn Petersen, Mats Folkesson. -- Halmstad, 1980. -- 105 s. : ill., kart., litt. -- (Stiftelsen Hallands läns museer, Halmstad och Varberg)
- Raneke, Jan, Aposteln Andreas i Skurup. -- (ICO 1981: 1, s. 13-18)
- Regionalt kulturminnesvårdsprogram : sammanfattning av översiktlig kulturhistorisk beskrivning av Hallands län. -- Halmstad, 1981. -- 75, (1) s. : ill., kart. -- (Meddelande / Planeringsavdelningen, Länsstyrelsen ; 1981: 1)
- Reisnert, Anders, se: Rosborn, Sven
- Ripa, Erland, se: Svedala genom tiderna
- Rollof, Yngve, Sarkofagsskeppet vid Revhaken. -- (Kring Helge å 1980-1981, s. 44-45) -- Marinarkeologisk undersökning.
- Rosborn, Sven, Det medeltida kalendehuset. -- (Elbogen 1981: 1, s. 26-32)
- , Glimtar från ett svunnet Malmö. -- (Kring Malmöhus. Årsbok från Malmö museum 1981)
- , Vikingatid och medeltid runt det medeltida Malmö / Sven Rosborn, Ingmar Billberg, Anders Reisnert. -- (Meta 1981: 3-4, s. 32-40)
- Innehåll: S. 32: Inledning / Sven Rosborn. -- S. 32-36: Byområde och bebyggelsekontinuitet [Fosie, Hindby och Tygelsjö] / Ingmar Billberg. -- S. 36-37: Södra Malmöområdet i makroperspektiv / Sven Rosborn. -- S. 37-40: Fosie i mikroperspektiv / Anders Reisnert.
- Rosenberg, Göthe, se: Boken om Kivik
- Rosengren, Erik, se: Petersen, Björn
- Rosengren, Hilding, se: Karlshamns historia
- Ruhr, Lars G., Kyrkmålningarna i Brönnestad. -- (Lunds stiftsbok 1981/82, s. 11-25)

Röndahl, Uno, Skåneland utan förskoning / om kungahusens och den svenska överklassens folkdråp och kulturskövling : en studie av omnationaliseringens tragik. — Karlshamn, 1981. — 368 s. : ill.

Salvén, Erik, se: Ysander, Daniel

Samuelsson, Gunnar, se: Karlshamns historia

Segerstråle, Nils, Svenska fideikommiss. — Stockholm, 1981. — 303 s. : ill.

Sjögren, Inga Brita, Halland i litteraturen 1980. — (Halland 1981, s. 96–122)

Skansjö, Sten, se: Stjernquist, Berta: Gårdlösa
—, se: Svedala genom tiderna

Skantze, Anna, S:t Laurentii kyrkas restaurering. — (Hallandsbygd 1980/81, s. 113–114) — Falkenberg.

Skanör och Falsterbo : Skanörs Planterings- och Försköningsförening 50 år 1981. — Trelleborg, 1981. — 63, (1) s.: ill. — Historiska notiser.

Skånes bibliografi / / utg. av Skånes Bibliografiska Sällskap. — Malmö, 1 (1981) —

Sköldborn, Gunnar, Dringelbergsska liberiet i Malmö S:t Petri : ett restaureringsarbete. — (Elbogen 1981: 3, s. 65–72)

Staaf, Agneta, se: Persson, Eva

Stenfell, Jan, Några fynd från de senaste årens gatuundersökningar i Halmstad. — (Halland 1981, s. 31–37)

Stenholm, Leifh, Lyckeby : arkeologi på Fläcken : en dokumentation av utgrävningarna före byggandet / Leifh Stenholm ; LB-Hus Byggnads AB. — [Lund, 1981]. — 7 s. : ill.

Stewénius, Jonna, se: Lunds stadskärna

Stjernquist, Berta, Arkeologisk forskning om den agrara bebyggelsen i Skåne vid vikingatidens slut : källäge och problemställningar. — (Bebyggelsehistorisk tidskrift 1981: 2, s. 17–25)

—, Gårdlösa : an iron age community in its natural and social setting. — Lund.

1 : Interdisciplinary studies / by B. Stjernquist . . . — Lund, 1981. — 136 s. : ill., kart., tab. — (Skrifter / utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund ; 75)

Innehåll: S. 7: Preface / Berta Stjernquist. — S. 9–23: The Gårdlösa research project / by Berta Stjernquist. — S. 24–28: The village of Gårdlösa and the Iron age settlement on the Gårdlösa ridge : some reflections based on historical-geographical research / by Staffan Helmfrid. — S. 29–37: Landowners, tenant farmers and cottagers : an investigation of the village of Gårdlösa and the parish of Smedstorp in the oldest written records / by Sten Skansjö. — S. 38–44: A geological survey of the Smedstorp area / by Jan Mikaelsson and Per Sandgren. — S. 45–53: Vegetation and environment in the Gårdlösa area during the Iron age / by Thomas S. Bartholin, Björn E. Berglund and Nils Malmér. — S. 54–58: Grain impressions from Gårdlösa / by H. Hjelmqvist. — S. 59–102: Skeletal remains from Gårdlösa, Smedstorp parish, Scania, Sweden / by Nils-Gustaf Gejvall. — S. 103–108: Pottery fabrics at Gårdlösa / by Hans-Åke Nordström. — S. 109–113: C14 dating of the settlement at Gårdlösa, Smedstorp parish, Scania, Sweden / by Ingrid U. Olsson. — S. 114–131: Comments : discussions at a conference in April, 1979. — S. 132–133: Appendix 1: C14 analyses by Ingrid U. Olsson and Sören Håkansson. — S. 134: Appendix 2: an interlaboratory comparison using Gårdlösa samples / by Ingrid U. Olsson.

, Gårdlösaundersökningen : ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt. — (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1981, s. 102–112)

—, se: Berglund, B. E.

Stolt, Carl-Magnus, Från tre kyrkor i Skåne. — (Kultur och vetenskap 1980: 1, s. 3–14) — Helsingborgs Mariakyrka, Lunds domkyrka samt kyrkan i Dalby.

—, Tankar kring en relief. — (Kultur och vetenskap 1980: 2, s. 14–22) — Kring en relief i Dalby kyrka.

- Strömberg, Märta*, Die Siedlungsformen der jüngeren Trichterbecherkultur in Südschweden. — (Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte, 63, 1981, s. 113—119)
- , Har Ystad en forntid? — (Bevarandeplan för den medeltida stadskärnan i Ystad. — Ystad, 1981, s. 14—17)
- , Järn i österlenska forntidsfynd / författare: Märta Strömberg ; tecknare: Christina Borstam. — Simrishamn, 1981. — 73 s. : ill., kart., litt. — (Skrifter / Föreningen för Fornminnes- och Hembygdsvård i sydöstra Skåne ; 22)
- , Probleme der Megalithkultur in Südschweden. — (Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte, 49, 1980 tr. 1981, s. 21—30)
- , Probleme um südschwedische Hausfunde der jüngeren Bronzezeit. — (Studien zur Bronzezeit : Festschrift für Albert von Brunn. — Mainz, 1981, s. 461—474)
- , Tierknochen und Wirtschaftsformen in südschwedischen Dörfern von der jüngeren Eisenzeit bis zum Frühmittelalter. — (Offa 37, 1980, s. 122—128) — Korrigerad titellupptagning från 1980.
- , Vattenförsörjning och verksamhet i forntidsbyn : 1980 års fälthärbeten i kv. Tankbåten, Ystad. — (Ystadiana 1981, s. 21—60)
- Strövtåg i kulturbygd / utg. av Sydkraft i samband med 75-årsjubileet 1981 ; sammanställt och redigerat av Tore Evers. — Malmö, 1981. — 128 s. : ill.
Ur innehållet: S. 9—17: Strandhugg i Carl Linnaeus skånska spår / Bengt Håkansson. — S. 37—43: Medeltida sillfisket i Öresund / C. G. Lekholm. — S. 58—63: Trossö blev Carlskrona : »konungarikets prydnad» / Peter von Busch. — S. 76—84: Brantevik : sjöfartcentrum vid ogästvänlig kust / Ivar Brange. — S. 85—92: Snapphanetiden : plågsam för bönderna / Inger Lövkrona. — S. 103—112: Ringsjöbygden : en geologisk kuriositet / Arvid Andersson. — S. 121—128: Österlen : präglad av arvet från fäderna / Curt Wallin.
- Studies in Northern coinages of the eleventh century / ed. by C. J. Becker. — København, 1981. — 174 s. : ill. — (Det Kongel. Videnskabers Selskab. Historisk-filosofiske skrifter ; 9: 4)
- Sundnér, Barbro*, Kyrkorna i Västra Karaby och Åstorp. — (Kävlingebygden 1981, s. 25—35)
- Svedala genom tiderna / redaktionskommitté: Kjell Karlsson, Erik Mårtensson, Erland Ripa, Bo Sahlée. — Svedala, 1981. — 588 s. : ill.
Ur innehållet: S. 43—76: Tio årtusenden före år 1000 / av Ernst Frostin. — S. 77—176: Svedalabygden från tidig medeltid till dansktidens slut / av Sten Skansjö. — S. 177—303: Svedalabygden från svensktidens början till skiftena (1658—ca 1800) / av Anders Persson. — S. 304—326: Före och efter enskiftet / av Erland Ripa. — S. 327—339: Gods och gårdar / av Erland Ripa. — S. 369—399: Helgedomar och deras tjänare / av Erland Ripa.
- Tesch, Sten*, Medeltidsarkeologi i Ystad. — (Bevarandeplan för den medeltida stadskärnan i Ystad. — Ystad, 1981, s. 18—19)
- , Medeltidsstaden Ystad / [text och layout: Sten Tesch, Anders Wihlborg]. — [Lund, 1981]. — 48 s. : ill., kart., litt.
- Tomenius, John*, Edema Ryttnästboställe och Östra Göinge Compani : ett 300-årsminne.. — Tyninge, 1981. — 182 s. : ill.
- Torstendahl, Rolf*, Minimum demands and optimum norms in Swedish historical research 1920—1960 : the »Weibull school» in Swedish historiography. — (Scandinavian journal of history, 1981, s. 117—141)
- Tunander, Ingemar, se: Gustafsson, Evald
- Tuneld, John*, Joël Wangö 18/5 1886—31/5 1971. — (Tuneld, John, Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Minnesbok 1957—1972. Lund, 1981, s. 399—406) — Personallibliografi.
- , Skånska prästerskapets insatser i den antikvarisk-historiska forskningen : de skånska prästrelationerna. — Lund, 1982. — 43 s. — (Scripta minora 1980—1981: 3)

- Udi wor kiöbsted Simbrütz Haffn : en krönika från vår sista danska tid 1611–1660 / av Urban Glimberg och Gustaf Åberg. -- Simrishamn, 1981. — 168 s. : ill. -- (Skrift / Föreningen för Fornminnes- och Hembygds-vård i sydöstra Skåne ; 23)
- Uhlig, Hanne. »Klippan» : Lewerentz' kirke / af Hanne Uhlig : Det Kongelige Danske Kunstakademi. -- København, 1981. — 40 bl. : ill., litt. — Med förteckning över Sigurd Lewerentz arbeten 1921–71 s. 33–39.
- Wallin, Curt. Flisbrytning, kalkstensproduktion och kalkbränning i sydöstra Skåne : kring en uråldrig industri och ett konstbetonat hantverk. -- (Årsbok / Tomelilla Hembygds-krets 1981, s. 80–137)
- , Tomelillabygden år 1762 : en ekonomisk-topografisk beskrivning i en nyfunnen handskrift. -- (Årshok / Tomelilla Hembygds-krets 1981, s. 20–41)
- , se: Hilffeling C. G.
- , se: Kristianstads län 1762
- , se: Strövtåg i kulturbygd
- Wallin, Gunnar. Verum den 24 oktober anno 1569. — (Västra Göinge Hembygdsförenings skriftserie 1981, s. 65–84) — Från nordiska sjuårskrigets dagar 1563–1570.
- , se: Asyna vittnen och åhöra
- Weibull, Curt, Lauritz Weibull under 1890-talet. — (Årsbok / Vetenskapssocieteten i Lund, 1981, s. 30–39)
- , Ärkebiskop Eskil och ärkebiskopsstiftet i Danmark år 1177. -- (Historisk tidsskrift 1981: 1, s. 177–182)
- Welin, Georg. Vikingar i Odens härad. — (Onsjöbygden 1980–81, s. 7–29)
- Wiggers-Jepesen, Lars, Gønger, friskyter og snaphaner : gerillavirksomhed i det 17. århundrede : en bibliografi / Lars Wiggers-Jepesen, Michael Boisen Schmidt ; Det Kongelige Garnisonsbibliotek. — København, 1981. — 161 s.
- Wihlborg, Anders, Helsingborg. -- Stockholm, 1981. -- 68 s, (1) s. : ill. — (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden ; 32)
- , se: Tesch, Sien
- Wijkander, Keith. Gamla Förlandavägen på Fjärås Bräcka. — (Halland 1981, s. 38–49)
- Ysander, Daniel. Hanhals kyrka / Daniel Ysander, Erik Salvén. -- Hanhals, 1980. — 28 s. : ill.
- Zetterwall, Helgo. »Något om mig sjelf» : självbiografiska anteckningar / utg. av Christian Callmer ; förord av Lars Tynell. — Stockholm, 1981. — 202 s. : portr. — (Acta Bibliothecae Regiae Stockholmensis ; 38)
- Åberg, Alf, Snapphanarna. — [2. uppl.] — Lund, 1981. — 123 s. : ill.
- , se: Boken om Kivik
- , se: Udi wor kiöbsted Simbrütz Haffn
- Åkerman, Johan. Försök till beskrifning öfwer Hellestads pastorat. — Ny utg. / utg. av S:t Nicolai Gille i Dalby. — 1981. — 146 s. : ill., tab. — Orig.utg. Lund, 1828.
- Årsbok -81 // : Björnekulla, V. Broby, Kvindinge. -- Åstorp, 1(1981) —
- Åsgrim-Berlin, Agneta, se: Lunds stadskärna
- Asyna vittnen och åhöra / av Gunnar Wallin. — (Årsbok / Osby Hembygdsförening 1981, s. 75–103) — Dokument från Gustav II Adolfs fälttåg i Skåne med kommentar.
- Ämnessordsregister : Fataburen, Nordiska Museets och Skansens årsbok, 1806–1979 : Kulturen, en årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige, 1935–1979. — [Ny, revid. och ajourförd uppl.]. — Malmö, 1981. — [6], 102 s.
- Örkelljunga Hembygdsförening 1931–1981, se: Bringéus, Nils-Arvid

Redaktionsslut: 1982-05-24

Skepparmuseum i Viken

År 1878 lät skepparen Paul Jönsson tillsammans med hustrun Hilda Paulina uppföra boningshus och ekonomibyggnad på nuvarande fastigheten Viken 10:2 vid Skeppargatan i Viken. Gården fick en so-

lid och ståndsmässig gatufasad och blev med åren även invändigt påkostad med alla det sena 1800-talets möbler, husgeråd och prydnadssaker, bland vilka föremålen från främmande hamnar gav skepparhemmet en särskild prägel. Efter makarna Jönssons bortgång har gården bebotts av

Exteriör från Skeppargården i Viken. Foto: T. Montelius.

Interiör från
Skeppargården
i Viken.
Foto:
T. Montelius.

dottern Lilly Håkansson och dotterdottern Dagny Nilsson. Dagnys far var sjökapten, vilket givetvis bidragit till gårdens rikhaltiga sortiment av föremål med utländsk proveniens.

En särprägel för denna skeppargård gav även den stora och lummiga trädgården med gångar, buxbomshäckar, köks- och prydnadsväxter, bland vilka särskilt märks en praktfull järnek. Vare sig byggnaderna eller trädgården blev föremål för någon modernisering: det sena 1800-talet har på ett förunderligt sätt levat kvar i hela fastigheten. Lilly Håkansson och Dagny Nilsson var medvetna härom och testamenterade hela anläggningen som ett kulturresevat till Viken. Lilly Håkanssons testamente lyder sålunda: »Jag uttalar som min innersta önskan att gården tillsammans med lösöret skall bilda en kulturminnesgård, till minne av fädernas arbetssamma trogna möda. Parken och övriga trädgården må bibehållas såsom ett resevat för fåglarna. Detta så att hela fastigheten kan komma att utgöra den minnesgård i Viken, som vill hugfästa minnet av våra förfäder samt till glädje och studium för efterkommande släkten».

Från och med 1980 har gården övertagits av Föreningen Vikens Kulturminnen, som för gårdens förvaltning och vård har bildat en särskild stiftelse, som är lagfaren ägare till fastigheten.

Under de två senaste åren har ett stort men pietetsfullt arbete nedlagts av föreningen på uppstädning och restaurering av de delar av gården, där underhållet varit eftersatt. Bostadshusets interiör med möbler och inventarier är bibehållet helt intakt, medan trädgården blivit föremål för nödvändig och välgörande upprening. Tillsammans ger byggnader och trädgård en unik bild av en skeppargård från den stora skutskeppningsepoken vid 1800-talets slut. Det är föreningens avsikt att i enlighet med Lilly Håkanssons testamente ge allmänheten möjlighet till besök och studium. Den skånska hembygdsrörelsen och kulturminnesvården har därmed fått ett värdefullt komplement till de muséer och hembygdsgrårdar, som speglar 1800-talets allmogekultur. Skeppargården i Viken visar också än en gång vilka omistliga värden, som kontinuerligt räddas genom hembygdsrörelsens ideella insatser.

Dag Widholm

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av A.L.F., historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Dag Widholm, Winstrupsgatan 10, 222 22 LUND.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 35:- kr. kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson; Karhögstorg 4 A, 223 55 LUND.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, forskningsassistent Sten Skansjö, Skolrådsvägen 3, 223 67 Lund eller hos skattmästaren.

EFFTERTRYCK. helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v.ordf., fil. mag. Sten Skansjö, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, Lund, v.sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, byråchef Evald Gustafsson, Sthlm, överstelöjtn. Sven Hedin, Ystad, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, t.f. landsantikvarie Anna-Christina Meurling, Lund, antikvarie Nils Nilsson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, länsmuseum Bengt-Arne Person, Värberg, professor Göra Rystad, Lund, soc.dir. C. G. Stenkula, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, landsantikvarie Dag Widholm, Lund, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamöter: disponent Birger Persson, Ystad samt professor Jörgen Weibull, Göteborg.

